

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיצ תשפ"ג, 2023, שאלון: 22261

מוגש ע"י מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

חלק א' –

טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה – עם

ספר פתוח.

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- מקור – נאציזם – אידאולוגיה ומעשה

סעיף א':

קטע המקור מתאר אירועים המתפרסים על שתי תקופות עיקריות:

- מתחילת שנות השלושים עד עליית היטלר לשלטון
 - לאחר עליית היטלר לשלטון ועד אחרי חקיקת נירנברג
- עדות לסדר זמנים זה נמצאת בשורה השנייה בפסקה השנייה כאשר מוזכר שהיטלר עלה לשלטון ולאחר מכן שמדווח על חקיקה שאוסרת מגע בין ארים לבין יהודים על פי התקנה לחוק האזרחות שנחקקה במסגרת חקיקת נירנברג.

בתקופה הראשונה עודדה המפלגה הנאצית אנטישמיות גזענית באמצעות תעמולה שהפיצה ובמקרה של קטע מקור זה באמצעות תעמולה כתובה בפליירים, כרוזים וספרונים. העבודה שחומר תעמולה זה נמצא בידי נערה צעירה מעיד על הכוונה הנאצית לפנות אל הילדים והנוער עוד בטרם שהיטלר תפס את השלטון והשתלט על מערכת החינוך. כמו-כן ניתן לראות כי בשנים אלו עיקר האשמה כנגד היהודים, במיוחד הפוליטיקאים, היתה שהם מקדמים את הרעיונות הליברלים, הסוציאליסטים והפציפיסטים בניגוד לרוח העם הגרמני.

לאחר תפיסת השלטון על ידי היטלר וכחלק מתהליך האחדה, השתלטה המפלגה הנאצית על מערכת החנוך ועיצבה את תכניה. מ-1933 ניתן היה לבצע הפרדה פיזית בין יהודים לארים, באמצעות נידוי הולך וגובר של ילדים בתוך מערכת החינוך עד להוצאתם הסופית ממנה. בשנים אלו הפך כל יהודי, ללא קשר לעמדתו הפוליטית, ואפילו לדת שבה הוא מחזיק לאויב של הארי. כפי שעולה מהקטע האיזור נאכף באמצעות חקיקה: במקרה שלנו חקיקת נירנברג ולאחריה החוק למניעת גודש בבתי הספר והאוניברסיטאות ובאמצעות עידוד להלשנה בתוך מערכת החינוך, כפי שעולה מהשורה האחרונה בקטע המקור.

צעדים מרכזיים שנקט המשטר הנאצי כלפי היהודים בשנים 1935-1938:

הצעד	כיצד קידם הצעד את הרחקת היהודים מהחברה
חוק אזרחות הרייך והתקנה לחוק האזרחות (1935)	יצירת אפליה בין גרמנים ממוצא ארי לבין גרמנים ממוצא יהודי וכתוצאה מכך שלילת האזרחות של יהודי גרמניה, על בסיס מוצא גזעי. הפגיעה במעמד המשפטי אמורה היתה לעודד את יהודי גרמניה להגר ממנה
החוק להגנת הדם והכבוד הגרמני (1935)	איסור קיום קשרים זוגיים ומשפחתיים בין יהודים לבין בעלי דם גרמני. המטרה היתה ליצור הפרדה פיזית בין יהודים לגרמנים ובמישור העמוק יותר קידום של העמדה האנטישמית הרואה הגנטיקה היהודית מקור לסכנה.
תקנות שמטרתן זיהוי היהודים (1938)	יהודים חויבו לשאת תעודת זיהוי, נאסר עליהם להעניק לילדיהם שמות גרמניים ונקבע כי עליהם להוסיף לשמם את השם שרה או ישראל. בדרכונם הוטבעה האות J. צעדים אלו נועדו להגביר בידוד היהודים מהחברה בכדי לעודד את הגירתם.
הגברת הנישול הכלכלי (אריזציה) (1938-1937)	הפקעת רכוש יהודי, איסור על מסחר בבורסה, במלאכה ובמסחר. צעדים שנועדו לפגוע בבסיס הקיום היהודי ולאליץ את יהודי גרמניה להגר.
ליל הבדולח 9-10 בנובמבר 1938	פוגרום שנערך בכל קהילות היהודים בגרמניה, בתכנון ובעידוד השלטון. פרעות שכללו פגיעה פיזית ופגיעה ברכוש ושלאחריהן נאסרו יהודים ורכושם הוחרם. ליל הבדולח נועד להעביר ליהודי גרמניה מסר חד משמעי כי הם אינם רצויים- הן על ידי השלטון הנאצי והן על ידי הציבור הגרמני ועל האירוע הוצג כ"מחאה ספונטנית של העם הגרמני"

סעיף ב':

רוב האוכלוסייה היתה עסוקה בעצמה, עשתה הכול כדי לשרוד בתקופת המלחמה וחיה לצידה של תופעות רדיפת והשמדת היהודים (לדוגמה- כאשר גטו ורשה עלה בלהבות, פעל כמה מאות מטרים ממנו, קרקס בפארק שעשועים, וילדים פולניים ואימהותיהם באו לבלות בו).

הסברים לתופעת העמידה מהצד:

- ראיית סבל היהודים כסבל שנבע ממצאות המלחמה: המלחמה הביאה לסבל והרס לכלל האוכלוסייה באזורי הכיבוש: מאות אלפי פליטים חסרי בית שנעו ממקום למקום, חילופי אוכלוסייה, הרס מסגרות כלכליות, שוד, ביזה, מיליוני שבויי מלחמה ומאות אלפי אסירים במחנות כפייה. מעטים הבינו בתוך מציאות נוראה זאת כי גורלם השונה של היהודים הוא "הפתרון הסופי". כמו כן, חשוב להדגיש, כי בעיקר בשלב ההשמדה, הקפידו הנאצים לבנות מערכת הסוואה והטעייה מורכבת ומסועפת, במטרה להסתיר מכמה שיותר מקומיים את הגורל הצפוי ליהודים.

- מאמצי ההשרדות של האוכלוסייה המקומית: התושבים בארצות הכיבוש חוו סבל אישי רב, מצוקה וקשיי קיום שנגרמו על ידי הכיבוש הגרמני. משפחות איבדו את יקיריהם, איבדו את תחושת הביטחון האישי וחוו מחסור במצרכי מזון, בביגוד ובאמצעי חימום. הם היו שקועים בגורלם ובמצוקתם והיה קשה להם לראות את מצוקת היהודים ולעזור להם.
- הפחד מפני ענישה: בפולין היה עונש מוות לכל מי שעזר להסתיר יהודים. במדינות אחרות הענישה היתה חמורה מעט פחות, אולם הפחד מפני הלשנה ועונש הרתיע רבים מלעזור ליהודים. דוגמאות ליחס אחר מצד האוכלוסייה:
- הצלת יהודים תוך סיכון עצמי:
 - עמ' 263- צילום של ספינת דייגים דנית מאלו אשר הובילו את יהודי דנמרק לשבדיה הניטרלית בסמוך לכיבוש דנמרק על ידי גרמניה. דוגמה יחידנית של התגייסות עם שלם לצורך הצלת יהודים.
 - עמ' – 264 קטע ממכתבו של דימיטר פשב כנגד גירוש יהודי גרמניה (1943) מרבית יהודי בולגריה ניצלו בזכות האוטונומיה שהיתה שלטון המלך בוריס ובזכות קבוצה של פוליטיקאים שטרפדו מספר ניסיונות לגירוש.
 - עמ' 269- יהודייה בזהות בדויה של נזירה בפולין בפולין במקומות אחרים באירופה סייעו אנשי כנסייה להסתיר ולהבריח יהודים, תוך הנפקת מסמכים מזויפים ואפילו הטבלה. חשוב לציין שפעולות אלו לא נבעו מהוראה ישירה של מוסדות הכנסייה שנמנעו מגינוי רשמי של המדיניות הנאצית.
 - עמ' 271- בול של ראול ולנברג: ולנברג היה דיפלומט שבדי בהונגריה אשר הנפיק דרכוני חסות שבדיים אשר אפשרו לאלפי יהודים מהונגריה להתחמק מהשמדה באושוויץ. ולנברג הוכר כחסיד אומות עולם ב- 1966.
- שיתוף פעולה עם הגרמנים מוך שנאת יהודים, חשש מנקמה או ממניעים אנוכיים כדוגמת בצע ושלל
 - עמ' 261- תמונה של תשובים מקומיים הבוזזים רכוש של יהודים שנשלחו להשמדה בשלדוביץ בשנת 1942.
 - עמ' 262- מזיכרונותיה של מאשה גרינבאון על אוכלוסיות מקומיות ששיתפו פעולה עם הגרמנים: מאשה מתארת שיתוף פעולה ברצח היהודים ממניעים לאומניים ואנטישמיים לצד חמדנות וקנאה להצלחת היהודים.

שאלה 2-

סעיף א'

בנספח יש עמוד שער של עיתון לחייל שהופק בעברית עבור בני היישוב היהודי שנלחמו באירופה תחת צבא בריטניה. העיתון פורסם בסוף ספטמבר 1944, קצת יותר משבעה חודשים לפני כניעת גרמניה. בשער העיתון מוזכרות שלוש חזיתות לחימה:

החזית המערבית, שבה מתאר צ'רציל את שחרור ארצות השפלה וצרפת לאחר הנחיתה בנורמנדי של בעלות הברית בתחילת יוני.

החזית הדרומית המוזכרת על ידי הנוכחות הבריטית בדרום איטליה, לאחר התמוטטות השלטון הפשיסטי..

החזית המזרחית המוזכרת על ידי כניסה של הצבא האדום ליוגוסלביה.

אזכור שלושת החזיתות הללו תומך במסקנה של צ'רציל כי "פני המלחמה נשתנו- שינוי מוחלט" גרמניה איבדה את בעלות בריתה באירופה וצבאה נמצא במצב של נסיגה מתמדת. עתה, על פי צ'רציל, נערכים הכוחות ל"מיגורם הסופי של הנאצים".

בתחילת 1945 כבר נסוג הצבא הגרמני לגבולות גרמניה- אוסטריה- קרואטיה ואיבד את מרבית שליטתו באירופה. ב- 30 באפריל 1945 התאבד היטלר וב- 8 במאי נכנעה גרמניה.

סעיף ב'

לוחמים יהודים השתתפו במלחמה בצבאות בעלות הברית מהמניעים הבאים:

- **פטריוטיות לאומית:** רבים מהיהודים נלחמו מתוך מסירות למולדתם כאזרחי המדינה שבשורות צבאה נלחמו.
- **מלחמה למען העם היהודי:** הלוחמים היהודיים האמינו, כי לחימתם תתרום בסופו של דבר לתבוסת הנאצים ותביא להקלה ועזרה ליהודי אירופה. ללחימה הצטרפו גם יהודים שחיו באירופה והצליחו להימלט מארצותיהם, בשנות ה- 30, בטרם שנכבשו על ידי הנאצים. חלקם השאירו מאחוריהם בני משפחה וחברים. מהבחינה הזו, היתה מלחמת היהודים במסגרת צבאות הברית, מלחמה על הישרדותו של העם היהודי.
- **הגנה על ארץ ישראל:** עד הקרב באל- עלמיין באוקטובר 1942, התקדם הצבא הגרמני במהירות לכיוון מצריים. ביישוב היהודי הלך ונוצר החשש, כי הגרמנים עשויים אף לכבוש את מצריים ואחריה את ארץ ישראל. על רקע זה דרשו ראשי היישוב לשתף פעולה עם בריטניה במאמץ המלחמתי לבלימת הגרמנים.
- **נקמה והצלת שארית הפליטה:** לקראת סיום המלחמה ראו היהודים בצבאות השונים וגם "בבריגדה היהודית" צורך עליון לנקום בגרמנים את נקמת הנרצחים ולהציל את היהודים ששרדו. צ'רציל מציין במקור השתתפות יהודים בצבאות הברית, כל אחד על פי אזרחותו אך מדגיש גם את הרצון של היישוב היהודי והתנועה הציונית בארץ ישראל להקים חטיבה שמזוהה כחטיבה יהודית בכדי להדגיש את הערך של המלחמה למען העם היהודי, לצד הרצון לנקום בנאצים מחד ולהציל את שורדי השואה מאידך.

דרכים אחרות למאבק היהודים בנאצים:

- "קידוש החיים" - עמידה יהודית באמצעות מאבק להישרדות פיזית ורוחנית: בספר הלימוד בפרק העוסק בחיי היהודים בגטאות (עמ' 193-205) יש מספר מקורות חזותיים ומילוליים המבטאים את הדרכים שבם היהודים כבודדים והקהילה על ארגוניה (במיוחד היודנראט ותנועות הנוער) נאבקו במאמצי הנאצים לחסל את אוכלוסיית הגטו על ידי הרעבה, מניעת תרופות והצפפה ולמנוע מהיהודים צלם אנוש. בשעורים האחרונים מקובל לראות גם בפעולות ההישרדות הפיזיות והרוחניות ביטוי למאבק בנאצים.
- מרד בגטאות- מאבק מזיון, שהובל לרוב על ידי תנועות הנוער בגטאות שעיקרו פגיעה בגרמנים כדי להשיג את המטרות הבאות: כביטוי לאידיאולוגיה של חירות בכל תנאי; השראה למרד של כלל היהודים ואף העמים האחרים שנמצאים תחת הכיבוש הגרמני (בדגש על הפולנים); הותרת חותם היסטורי ונקמה בגרמנים. בעמ' 253-249 יש מספר דוגמאות חזותיות ומילוליות העוסקות במרד בגטאות, במיוחד במרד בגטו ורשה.

שאלה 3-

סעיף א'

עד 1941 השתלטה גרמניה הנאצית על חלקים ניכרים מאירופה והשפעתה הייתה גדולה גם במדינות הניטרליות.

בשטחי אירופה הכבושים ניהלה גרמניה מערכת שלטונית כוחנית על פי תפיסת סדר עולמי חדש, והיו משולבות בה גם מדינות גרורות.

"הסדר החדש" נועד לחסל את העולם האירופי הישן- שהיה חלש ומזויף מכיוון שהוא בוסס על עקרונות השוויון בין בני האדם- וליצור עולם חדש, מבחינה חברתית, מדינית וכלכלית המושתת על תורת הגזע, עליונות הגזע הארי ועקרון מרחב המחיה.

ביולי 1941, כחודש לאחר הפלישה לבריה"מ קבע היטלר את הכלל "ראשית: כבוש! שנית: שלוט! שלישית: נצל"

על פי כלל זה נועד איפוא הסדר החדש להכפיף את האומות השונות לצרכי הרייך השלישי וקודם כל- למען מכונת המלחמה שלו. כמו- כן השפיעו על מדיניות "הסדר החדש" שיקולים כלכליים, צבאיים, פוליטיים ודמוגרפיים שנבעו גם מהמערכת המסועפת של השליטה המדינית הישירה או העקיפה של גרמניה הנאצית.

ביטויי המדרג הגזעי ביחס הנאצים לאוכלוסייה בארצות הכיבוש:

היחס לעמי מערב אירופה:

המדינות שנכבשו במערב אירופה (דנמרק, נורבגיה, הולנד, בלגיה וצרפת) שויכו לקבוצת הגזעים נושאי התרבות והן לא היו חלק מחזון "מרחב המחיה" של היטלר. המשטר הנאצי ניצל את עוצמתן הכלכלית למאמץ המלחמתי ולרווחת גרמניה, אך מעבר לכך לא תכנן לערוך שינוי גזעי באוכלוסייתן או לשנות את חיי האזרחים אלא שאף להביא את הממשלות והעמים לשיתוף פעולה עמו.

במדינות המערב הועברו חוקי גזע שנועדו להשיב לאוכלוסייה את טוהר הגזע שאבד לה. הם הורשו לכאורה לשמור על שלטון עצמי, אך במדינותיהם הוקמו לרוב ממשלות בובות של משתפי פעולה

התלויים בנאצים. לקראת סוף המלחמה כאשר הנאצים התקשו לגייס חיילים גרמנים גויסו לעיתים חיילים מתוך ארצות אלו ל־0.0.0. ולוורמכט.

דוגמה מספר הלימוד: בעמ' 182 יש כרזת תעמולה של ממשלת וישי שעיקרה ניסיון לשכנע את הצרפתים כי למרות שיתוף הפעולה עם גרמניה, האומה הצרפתית לא נבגדה ולא ננטשה.

היחס לעמי מזרח אירופה:

המדינות שנכבשו במזרח אירופה (בתחילה פולין ולאחר מכן המדינות הבלטיות וחלקים מרוסיה) הכילו את העמים הסלאביים- שנחשבו נחותים על פי ההיררכיה הגזעית הנאצית- גזעים שנועדו לשרת את הגזע הארי. הם ישבו על שטחים שנועדו להפוך למרחב המחיה הגרמני ולכן תפקידם היה לשרת או להתפנות.

כיצד פעלו הגרמנים כדי לממש את רעיון הסדר החדש במזרח אירופה:

- א. **טרור:** הנאצים שאפו לחסל את הצמרת האינטלקטואלית הסלאבית ולהשאיר בחיים את הסלאבים הלא משכילים בלבד. עד סוף 1939 נרצחו כ- 50,000 פולנים: אנשי אקדמיה, מדינאים, קציני צבא ומתנגדים פוטנציאלים מכל סוג. את הרצח ביצעו בעיקר יחידות **האיינזאגרופן** (עוצבות המבצע) - יחידות מיוחדות של משטרת הביטחון של ה-ס.ס. בשטחי רוסיה הפך הרצח לשיטה כוללת גם בשל האידיאולוגיה הקומוניסטית, ונרצחו מיליונים. בנוסף, מאות אלפים מתושבי המזרח הובלו למחנות כפייה ושם נכלאו, עונו ונרצחו.
- ב. **ניצול כלכלי ושיעבוד אנושי:** הפולנים והרוסים נועדו להיות עם עבדים לשירותו של הגזע הגרמני. בשל כך גויסו בשיטות אלימות מאות אלפי עובדי כפייה ואליהם צורפו מיליוני שבויי מלחמה שעבדו בתנאים הגרועים ביותר. חלק מהפועלים הוגלו לגרמניה לעבודות כפייה בחקלאות ובתעשייה ואחרים נוצלו לעבודות כפייה על אדמת מדינותיהם. חשוב לציין כי גרמניה סבלה ממחסור בידיים עובדות כיוון שמרבית הגברים גויסו (כ- 18 מיליון חיילים). בניגוד לברה"מ או בריטניה ששם החליפו הנשים את הגברים במפעלים, לא היה הדבר מקובל בגרמניה, בשל מקומה של האישה במסגרת תורת הגזע.
- ג. **שוד וגזל:** כל מדינה שנכבשה על ידי הגרמנים, נאלצה לשלם סכומי עתק עבור "הוצאות הכיבוש" (גם במערב). בנוסף החרמו הגרמנים מיליוני טונות של מזון ובהמות, חומרי גלם, מכונות, מתקני בתי חרושת ואמצעי תחבורה.
- ד. **הגבלת השכלה:** הנאצים ראו בהשכלה גורם מתסיס ובמניעתה אמצעי להנצחת השעבוד של העמים הסלאבים. לכן נקבעה עבור עמי המזרח תכנית לימוד מצומצמת ביותר. בית הספר היסודי כלל ארבע כיתות
- ה. **העברות אוכלוסין:** עקרון מרחב המחיה חייב את **"יישוב מחדש"** (טרנספר) של אזורים במזרח אירופה. משמעות הדבר היתה פינוי מהיר ואכזרי של תושבים מהשטחים שסופחו לגרמניה ובמקומם יושבו גרמנים אתניים. כ- 300,000 פולנים ויהודים גורשו ממערב פולין ומאזורים נוספים.

דוגמה מספר הלימוד: בעמ' 179 מופיע המפה המציגה את כיבוש פולין על פי מתווה הסכם "ריבנטרופ- מולוטוב". המפה מראה כיצד חיסלו הנאצים את פולין כיישות עצמאית. סיפחו את מערב המדינה במטרה להופכו לחלק בלתי נפרד מגרמניה והפכו את מרכזה לאזור ממשל גרמני, תוך שלילת מרבית הזכויות של העם הפולני.

סעיף ב'

מנהיגות היודנראט בכללותה היתה מנהיגות במילכוד:

לרוב אנשי היודנראט לא נבחרו על ידי הקהילות אלא מונו לתפקיד בידי הנאצים. כולם מונו לאחר שהובהר להם כי תפקידם הוא לבצע את הוראות המפקדים הנאצים וכי הם נושאים באחריות לביצוע מדויק של הוראות אלו. לדוגמה בקטע שלפנינו מקבלים ראשי היודנראט בקובנה הוראה ברורה לאסוף את רוב רובו של הרכוש היהודי, לצד אזהרה כי רכוש שימצא חבוי יוביל לרצח של המחביא ושל עוד מאה יהודים. בשל כך, בתנאי טרור כאלו נאלצו אנשי היודנראט לשתף פעולה עם הגרמנים. מאידך אנחנו רואים בקטע ניסיון של היודנראט להחביא חלק מהרכוש, ניסיון שהוא דוגמה אחת מיני רבות לדרכים שבהם היודנראטים פעלו בכדי להחזיק את אוכלוסיית הגטאות בחיים, על ידי מציאת מקורות לתזונה, תרופות וניהול שוטף של הגטו.

בזמן הפתרון הסופי הפכה הדילמות של ראשי היודנראט לבלתי אפשריות שכן במרבית הגטאות חוברו רשימות "הגירוש" על ידי אנשי היודנראט לאור מכסות שהעבירו להם הגרמנים. מציאות זו חייבה כל חבר במועצות הזקנים להחליט האם לשתף פעולה עם הגרמנים או לסרב ולהישלח להשמדה, האם לנסות להקטין את רשימות הגירוש, או לדבוק ברעיון של "עבודה כהצלה" מתוך אמונה שהגרמנים לא יפגעו שביהודים שעבדו כעובדי כפייה במפעלים.

דילמה נוספת שבה התחבטו חלק מאנשי היודנראט היתה היחס למחתרות שפעלו בגטאות. מרביתם חששו מפעולת המחתרת והיו אפילו אחדים שמסרו את חבריה לנאצים, מתוך חשש לפעולת נקם קולקטיבית שכל אוכלוסיית הגטו. מעטים פעלו בשיתוף פעולה עם המחתרות, מתוך הבנה כי פעולות הנאצים נועדו להביא להשמדה טוטלית של אוכלוסיית הגטו.

חלק ב'

פרק שני – לאומיות וציונות

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 4-6

שאלה 4 – לאומיות וציונות מרעיון למעשה

סעיף א'

שניים מהרעיונות שהובילו לצמיחת הלאומיות באירופה במאה ה-19:

(הערה: בתשובה מוצגים 5 רעיונות)

גורם ראשון – **תנועת ההשכלה** – במאה ה-18 התפתח באירופה זרם רעיוני. במרכזו עמדו סופרים, אנשי מדע, פילוסופים ואמנים. הם סברו כי האדם האידיאלי הוא אדם בעל ידע בתחומים רבים והוא לא צריך להיכנע לסמכות הפוליטית של השלטון או לסמכות הדתית של הכנסייה. הם גם טענו שצריך לשפוט כל דבר ולראות אם הוא נכון והגיוני ורק האדם יכול להחליט לגבי מעשיו ואמנותיו. חלקם אף טענו שהאדם הוא יצור חופשי ולאף אדם אחר אין זכות לשלוט עליו.

מספר הוגי דעות בולטים באותה תקופה היו: ג'ון לוק (פילוסוף אנגלי), עמנואל קנט (פילוסוף גרמני), שארל מונטסקייה (פילוסוף צרפתי), ז'אן ז'אק רוסו (איש חינוך ופילוסוף שווייצרי - צרפתי), ג'ון לוק (פילוסוף אנגלי), וולטר (פילוסוף צרפתי) וכן ז'אן דאלמבר ודני דידרו שהיו העורכים הראשיים של האנציקלופדיה הצרפתית הגדולה.

כיצד תרמו הרעיונות של תקופת ההשכלה לצמיחת הלאומיות?

התנועות הלאומיות הושפעו מרעיונות החירות, **השוויון וריבונות העם**, עליהם דיברו המשכילים. התנועות הלאומיות טענו, שמאחר ובני האדם נולדו חופשיים ושווים בזכויותיהם, כך גם עמים זכאים לחירות לאומית ולאף עם אין זכות לשלוט על עם אחר וכל עם זכאי לקבוע את צורת השלטון המתאימה לו (עיקרון ריבונות העם).

גורם שני – **תופעת החילון וירידה בכוחה של הדת** – תנועת ההשכלה והרעיונות שלה חיזקו את הצורך לקבל הסברים מדעיים לתופעות שונות. אנשים התחילו לחפש הסברים ולא קיבלו את הטענה שכל דבר בעולמנו קשור לאל ולמעשיו. לדוגמא: על פי הדת הנוצרית כדור הארץ מצוי במרכז היקום והשמש מסתובבת סביבו. על פי המדע השמש נמצאת במרכז היקום וכדור הארץ מקיף את השמש.

תגלית זו ואחרות גרמו לאנשים לפקפק בכוחה של הכנסייה ולהתרחק ממנה כלומר להפוך לחילונים.

התרופות המסגרת הדתית שהייתה גורם מאחד "פינתה מקום" ללאומיות.

כיצד תרם החילון ללאומיות?

הדת הייתה גורם מאחד בין בני האדם ונתנה להם תחושה של שייכות – שייכות לדת, שייכות לכנסייה. ההתרחקות מהדת ומהכנסייה יצרה חלל ריק שלתוכו נכנסה הלאומיות.

גורם שלישי – **המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון** – בשנת 1789 התרחשה בצרפת מהפכה הנקראת המהפכה הצרפתית. במהפכה זו הדיח ההמון את המלך ועקרונות חשובים כמו חירות, שוויון ואחווה באו לידי ביטוי. העם הצרפתי טען שלמלך צרפת אין זכות לשלוט על צרפת ועל הצרפתים ולכן בוצעה ההפיכה.

רעיונות המהפכה התפשטו ברחבי אירופה וגרמו לעמים רבים שהיו תחת שלטון זר להתנגד לאותו שלטון. כמה שנים לאחר המהפכה הצרפתית החל צרפתי בשם נפוליאון בונפרטה¹ לכבוש שטחים באירופה. כיבושי נפוליאון הפיצו עוד יותר את רעיונות המהפכה הצרפתית. נפוליאון נהג לומר לכל עם שכבש: "הבאנו לכם את החירות – דאגו לשמור עליה".

כיצד סייעו המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון לצמיחת הלאומיות?

המהפכה הצרפתית והרעיונות אותה היא הדגישה (חירות, שוויון וריבונות העם) נתנו דוגמא לעמים אחרים לחולל מהפכות נגד השליטים ששלטו עליהם. כיבושי נפוליאון שהבטיח חירות לעמים, עודדו עוד יותר את העמים הכבושים למרוד בשליטים ולקבל עצמאות.

גורם רביעי – **השפעת תנועת הרומנטיקה** – תנועת הרומנטיקה, שפעלה בחלקה הראשון של המאה ה-19, שמה דגש על הרגש ולא על השכל. היא ראתה ברגש מוטיב מרכזי בפעולות של בני האדם ובנוסף היא קראה

¹ נפוליאון בונפרטה (1769 – 1821) – מפקד צבא וקיסר צרפת. בתקופת שלטונו הייתה צרפת למעצמה החזקה באירופה והיא הגיעה לשיאה בשנת 1807. בשנת 1815 הוא הודח והוגלה לאי סנט הלנה באוקיינוס האטלנטי.

לבני האדם לחזור לשורשים שלהם ולהתחבר אל העבר שלהם – אל התרבות העממית (אגדות עם) ואל המנהגים.

כיצד השפיעה תנועת הרומנטיקה על צמיחת הלאומיות?

כשאנשים התחברו אל העבר, הם מצאו את הדברים שמשותפים להם ואת הדברים שמייחדים את כעם ומייחדים אותם מעמים אחרים. כל אלו תרמו להתעוררות רגש הלאומיות.

גורם חמישי - **המהפכה התעשייתית** – באמצע המאה ה-18 השתכללו מאוד שיטות העיבוד החקלאי ושולבו גידולי שדה חדשים. שינויים אלו גרמו לגידול ניכר ביבולים ולהקטנת הצורך בידיים עובדות. במקביל חלה התפתחות רבה בתעשייה והומצאו מכונות חדשות כמו הקיטור ומכונת האריגה. בערים החלו לקום בתי חרושת. בתחילה, עבדו בבתי חרושת אלו עובדים מהעיר אך לאחר תקופה נוצר מחסור בעובדים.

שני התהליכים הללו, כלומר התפתחות בחקלאות שהותירה איכרים רבים מובטלים והקמת בתי חרושת שהצריכה עובדים רבים, גרמה למעבר של אנשים מהכפר לעיר (**תהליך זה נקרא תהליך העיור**). חלק מאותם איכרים שהגיעו לעיר לא דיברו את אותה שפה שבה דיברו תושבי העיר ובנוסף התגלו מתחים וסכסוכים בין האיכרים לתושבי העיר. לכן, היה צורך באיחוד אותם אנשים וביצירת גורם משותף והוא הלאומיות.

כיצד השפיעה המהפכה התעשייתית על צמיחת הלאומיות?

מיליוני האיכרים, שעברו מהכפרים אל הערים, נקלעו למשבר. בערים הם מצאו את עצמם בסביבת זרים, הם חשו ניכור ובדידות וחיפשו מסגרת להשתייך אליה. הלאומיות הציעה מסגרת שייכות חדשה שהיא שייכות לאומית כלומר שייכות ללאום שיש לו מוצא, שפה, תרבות ועוד.

בנוסף, התפתחות התקשורת והתחבורה בתקופת המהפכה התעשייתית יצרה תנאים נוחים להפצת רעיון הלאומיות ברחבי המדינה.

מדינה מדגימה:

איטליה

מרבית הגורמים שהוזכרו השפיעו על איחוד איטליה. גם תנועת ההשכלה, גם תהליך החילון, גם כיבושי נפוליאון וגם המהפכה התעשייתית השפיעו על איחוד איטליה.

להלן הרחבה על איחוד איטליה:

שלב ראשון – **שלב ההיערכות** – **הקמתן של אגודות מהפכניות** - לאחר קונגרס וינה, שנערך בשנת 1815, החלו לקום באיטליה אגודות שפעלו בסתר. לאגודות הסתר חברו **אנשי האינטלגנציה**, סטודנטים ובני המעמד הבינוני שהושפעו מרעיונות **המהפכה הצרפתית**. אחת מהאגודות היא אגודת הקרבונרי. אגודה זו ערכה

פעולות טרור ואף יזמה מרד בנאפולי בשנת 1820. אחד החברים באגודה זו היה ג'וזפה מצ'יני². פעילותו החלה להתבלט יתר על המידה ועל כן הוא נאלץ לצאת לגלות של מספר שנים מארצו.

שלב שני – **שלב ההרהבה - הקמתה של "איטליה הצעירה"** – בשנת 1831 חזר מצ'יני לאיטליה והקים שם תנועה שנקראת איטליה הצעירה. תנועה זו שאפה לאחד את איטליה וליצור רפובליקה בעלת חוקה שבה יובטחו חירות ושוויון זכויות לכל האזרחים. תנועה זו הצליחה לגייס לשורותיה המוני אדם. לצידו של מצ'יני פעל הלוחם והמפקד ג'וזפה גריבלדי וכן ראש הממשלה של אחת הממלכות (ממלכת סרדיניה) ששמו קאמיל קאבור.

שלב שלישי – **מאבק עממי – "אביב העמים"** – בשנת 1848 פרצו באירופה מרידות והפיכות בכמה מדינות. מרידות אלו קיבלו את הכינוי "אביב העמים". גם בשטחי איטליה פרצו מרידות כאלו בעיקר נגד המלכים והדוכסים ששלטו באותה עת באיטליה. מרידות אלו לא הצליחו.

המשך שלב שלישי – **מאבק מדיני - צבאי - שיתופי פעולה** – לאחר כישלון "אביב העמים" הבין קאבור, ראש ממשלת סרדיניה, שאין סיכוי להפיכה ולמרד כנגד השולטים באיטליה מבלי עזרה מבחוץ, לכן, הוא פנה לצרפת ושכנע אותה שתעזור לכבוש את שטחי צפון איטליה הנמצאים תחת שליטת אוסטריה, וכך היה. במקביל, כבש צבא בפיקודו של גריבלדי את דרום איטליה ולאחר הכיבוש מסר גריבלדי את אזור דרום איטליה לידי קאבור שלמעשה איחד בין שני האזורים (צפון ודרום איטליה) ויצר את איטליה המאוחדת. תהליך האיחוד הושלם לאחר שוונציה ורומא צורפו לאיטליה בשנת 1870.

שלב רביעי – **לאחר הקמת איטליה** – גם לאחר האיחוד לא חשו עצמם תושבי איטליה כאומה אחת. תושבי צפון איטליה לא הרגישו שייכים לתושבי דרום איטליה ולהיפך. הדרך לאחד בין כולם הייתה יצירת מערכת חינוך אחת בבתי הספר הממלכתיים. בעזרת **המהפכה התעשייתית** (בעיקר העיתון והרכבת) ניתן היה להפיץ את רעיונות המהפכה ואת תחושת האיחוד בין חלקי איטליה השונים.

סעיף ב'

שניים מן הרעיונות שהיו לחלוצים: עבודה בחקלאות (הפרחת השממה) ויישוב הארץ כלומר בניית יישובים חדשים כמו המושבה והקיבוץ. ניתן לראות בתמונה אנשים שעובדים בחקלאות וברקע בנייני מגורים.

רעיון נוסף שהעולם קידמו – חינוך עברי

אחד הדמויות הבולטות בתחום זה היה אליעזר בן יהודה. אליעזר בן יהודה עלה לארץ ישראל בשנת 1881 ולכן הוא שייך לעלייה הראשונה. הוא נחשב לאחת הדמויות הבולטות בתחום החינוך והתרבות בעלייה זו.

² ג'וזפה מצ'יני – מהפכן איטלקי שחי בין השנים 1805 – 1872.

אליעזר בן יהודה הפך את השפה העברית לשפה מודרנית, מדוברת וכתובה. הוא כתב את המילון העברי הראשון ("מילון בן יהודה"), הוא הוציא לאור עיתונים בעברית (עיתון "הצבי" ועיתון "השקפה"), הוא תרגם ספרות זרה לעברית ועודד מורים ללמד עברית. בסיוע הסתדרות המורים, הוא ייסד את "ועד הלשון העברית", שהפך לאחר מספר שנים ל - "האקדמיה ללשון העברית", שפועלת עד היום, מחדשת מילים וקובעת בענייני הלשון העברית.

שאלה 5- הלאומיות – גורמים מסייעים וגורמים מעכבים

סעיף א'

הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות

גורמים מסייעים:

גורם ראשון – **אופי השלטון** – במדינות בהן היה שלטון של מלכים ונסיכים התעכב המאבק הלאומי מאחר והמלכים רצו לשמור על המצב הקיים כלומר להמשיך למלוך ולא לוותר על הכתר עבור התנועות הלאומיות השונות.

לעומת זאת, במדינות בהן השלטון היה חלש יותר או ליברלי יותר המאבק הלאומי התקדם מהר יותר.

גורם שני - **היקף המודרניזציה בתחומים שונים** - ככל שהמודרניזציה התקדמה יותר כך לתנועה הלאומית הייתה אפשרות לצרף אליה יותר תומכים. שתי דוגמאות לפיתוח טכנולוגי: העיתונות והרכבת. הן סייעו להפיץ את רעיונות ופעילות התנועה הלאומית בצורה מהירה יותר.

לעומת זאת, במדינות בהן המודרניזציה הגיעה מאוחר יותר או בהיקפים קטנים יותר התעכבה הפעילות של התנועה הלאומית.

גורמים מעכבים:

גורם ראשון – **כוחה של הכנסייה** – הכנסייה היא גורם שמרני שהיה בעל מעמד וכוח. בכנסייה חששו שמא הלאומיות תחליש אותם, לכן, במדינות בהן כוחה של הכנסייה היה חזק התעכבה פעילות התנועה הלאומית ובמדינות בהן היה חלש כוחה של הכנסייה פעילות התנועה הלאומית הייתה מהירה יותר.

גורם שני – **מידת הפיצול החברתי והמדיני** – במדינה בה היה פיצול חברתי ומדיני היה עיכוב במאבק הלאומי. לדוגמא: איטליה וגרמניה.

סעיף ב'

שני גורמים שעכבו את התפתחות היישוב היהודי בארץ ישראל בין 1914 - 1918:

- איסור על שימוש בסמלים לאומיים – ציוניים: איסור על הנפת הדגל הציוני, איסור על שימוש בבולי קק"ל, איסור השמעת שירים ציוניים ובהם התקווה.

- הסרת שלטים שכתובים בעברית מחנויות בתל אביב, איסור על שימוש בשמות עבריים ברחובותיה של תל אביב.
- גירוש יפו (1914) - בשנה זו גירשו התורכים כמעט 1000 יהודים מיפו והעבירו אותם למצרים.
- גירוש תל אביב (1917) - בשנה זו גירשו התורכים מיפו ומתל אביב (שהייתה אז שכונה קטנה של יפו.....) כ- 8000 יהודים שעברו לגור באופן זמני במקומות שונים בארץ כמו בטבריה ובצפת.
- פיזור ארגון 'השומר', ארגון שמירה עברי ששמר על המושבות היהודיות.
- סגירה זמנית של כל סניפי בנק אנגלו - פלשתינה בארץ ישראל - הדבר הביא לכך שאי אפשר היה לקבל הלוואות ויהודים רבים הגיעו למצב של עוני ורעב.
- איסור מכירת קרקעות ליהודים.

הצהרת בלפור

משמעות ההצהרה מבחינת הציונים - ההצהרה התקבלה בשמחה ובהתלהבות רבה. ההצהרה נתפסה כהישג מדיני של התנועה הציונית (בעיקר הודות לכוכב העולה של הציונות באותן שנים, הד"ר חיים ויצמן). התנועה הציונית ראתה זאת כצ'ארטר - אישור להתיישבות בארץ ישראל ואת ההכרה בזכות ההיסטורית של העם היהודי על ארץ ישראל ובזכות קיומו להקמת בית לאומי. בעקבות ההצהרה החלו להגיע צעירים לארץ ישראל, וזו תחילתה של העלייה השלישית.

פרק שלישי - המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 7-9

שאלה 7 - המאבק של היישוב היהודי בבריטים (1945-1947)

סעיף א'

הסיבות להקמת "תנועת המרי העברי"

1 - אכזבה ממדיניות ממשלת בריטניה - היישוב היהודי בארץ ישראל היה בטוח שאחרי מלחמת העולם השנייה ושואת העם היהודי ואחרי שיהודים התגייסו לצבא הבריטי במהלך מלחמת העולם השנייה ושירתו בו, תשנה בריטניה את מדיניותה כלפי היהודים בארץ ותפסיק לקיים את ההוראות של הספר הלבן השלישי אך בריטניה המשיכה במדיניותה הנוקשה כלפי היהודים. בנוסף שר החוץ הבריטי באותה תקופה, ארנסט בוויין, הוביל מדיניות אוהדת כלפי ערביי ארץ ישראל ודחה את התביעה הציונית להקמת מדינה יהודית. ניתן לראות בקטע התייחסות לשואה: "נשרפו שישה מיליון יהודים בכבשני השריפה". ניתן לראות בקטע התייחסות לספר הלבן השלישי: "היא שסגרה בציונות שטנית את שערי ארץ ישראל בפני היהודים".

- 2 – **חיזוק כוחו של היישוב (טובים השלושה מן האחד)** - הנהגת היישוב הגיעה למסקנה כי פעולה משותפת של שלושת ארגוני המחתרת תגביר את עוצמת ההשפעה על הבריטים ועל דעת הקהל העולמית ותגרום לבריטניה לשנות את מדיניותה בארץ ישראל.
- 3 – **לגרום לבריטים לעזוב את הארץ** - פעילות צבאית כנגד הבריטים תקשה עליהם, יהיו להם הרוגים ופצועים, הם יוציאו כספים רבים על הלחימה בארץ ישראל עד שלבסוף הם יעזבו את הארץ.

הסיבות לפירוקה של "תנועת המרי העברי"

- 1 - **"השבת השחורה"** - אירועי השבת השחורה הבהירו למנהיגי היישוב כי המאבק המשותף הביא בסופו של דבר להחרפת המדיניות הבריטית כלפי היישוב היהודי, מה שעלול לסכן את המפעל הציוני כולו. הנהגת היישוב דגלה בהפסקת המאבק הצבאי, ובחזרה לנתק את הקשר בין ארגון ההגנה לבין שני הארגונים האחרים.
- 2 - **פיצוץ מלון המלך דוד** – פיצוץ המלון ותוצאותיו הקשות יצר קרע עמוק בין ארגון ההגנה לארגוני האצ"ל והלח"י שתמכו בקו תקיף יותר כלפי בריטניה. מנהיגי היישוב היהודי גינו את המעשה והטילו את האחריות למעשה על האצ"ל. הם כינו את מבצעי המעשה: **טרוריסטים**.

לאחר **עשרה חודשי פעילות**, בין אוקטובר 1945 לבין יולי 1946, "תנועת המרי העברי" פורקה באופן סופי.

לאחר התפרקותה המשיכו האצ"ל והלח"י לפעול בתחום הצבאי כנגד הבריטים ואילו ארגון ההגנה שינה את דרכו והחל לפעול בתחום של הבאת מעפילים (העפלה) ובתחום של הקמת יישוביים (התיישבות).

סעיף ב'

גורם עיקרי שהביא את בריטניה להעביר את שאלת ארץ ישראל לאו"ם

פעילות המחתרות היהודיות – בשנים 1945 – 1947 פגעו המחתרות באופן נרחב בכוחות ובמתקנים בריטים בארץ ישראל ואף מחוצה לה. המאבק של המחתרות בתחום הצבאי, בתחום ההעפלה ובתחום התיישבות, אילץ את הבריטים להשקיע כוחות רבים כדי להבטיח את השקט בארץ ישראל. **פיצוץ מלון המלך דוד** היה אירוע שבו הבריטים הבינו את היקף עוצמת הפעילות של המחתרות.

גורם עיקרי אחר:

חשש מעימות עם ארצות הברית – לאחר סיום מלחמת העולם השנייה עלה כוחה של ארצות הברית והיא הפכה למדינה החזקה בעולם (יחד עם ברית המועצות). ארצות הברית דרשה מבריטניה שתפתור את שאלת א"י וכן תסכים לקבל 100,000 יהודים שחיו באירופה. בריטניה לא רצתה לבצע את הפעולות הללו ומכיוון שהיא חששה מעימות עם ארה"ב, היא פנתה לאו"ם כדי שהוא יפתור את הבעיה.

שאלה 8- הדיון על תוכנית החלוקה באו"ם

סעיף א'

פעילות היהודים לפני ההצבעה:

לפני ההצבעה על תוכנית החלוקה, היה חשש בקרב היהודים שהם לא יצליחו להשיג רוב בהצבעה. לכן, הם התחילו בפעילות נמרצת כדי לנסות ולשכנע מדינות באו"ם להצביע בעד תוכנית החלוקה. יהודי ארה"ב הפעילו לחץ על הארי טרומן, נשיא ארה"ב, שיצביע בעד. גם חיים וייצמן פנה אליו בנושא. בנוסף, נציגים יהודים פנו אל נשיא הפיליפינים כדי שיתן הוראה לשגריר שלו באו"ם להצביע בעד תוכנית החלוקה. כמו-כן, נציגים יהודים פנו אל חברה גדולה לייצור גומי בליבריה כדי שהיא תשפיע על הנשיא שם שהמדינה שלו (החברה באו"ם) תצביע בעד תוכנית החלוקה. באותה תקופה ארה"ב ובריה"מ הפכו לשתי המדינות החזקות והחשובות בעולם ולכן התמיכה של שתיהן הייתה חשובה להצלחת הדיון באו"ם.

סעיף ב'

שלושה קשיים של היישוב היהודי בתקופה הראשונה של מלחמת העצמאות:

קושי ראשון – הלחימה בדרכים - המלחמה בדרכים הייתה זירת הלחימה העיקרית בתקופה זו. ישיבתם של כפריים ערביים על מרבית כבישי הארץ נתנה להם יתרון גדול. הערבים הציבו מארבים בדרכים (מוקשים, צלפים, תקיפת כלי רכב) וחסמו צירי תנועה (נחסמו כביש ירושלים – תל אביב, הדרך מחיפה לגליל והדרך לנגב). הערבים ביקשו לנתק את הקשר בין יישובים היהודיים, לנתק קווי אספקה, להרעיב את האוכלוסייה היהודית ולהביא לידי נטישת יישובים. קושי שני – התקפה על יישובי מבודדים - הערבים ריכזו מאמץ בניסיון להכניע יישובים מרוחקים, שלהערכתם בגלל ריחוקם ובידודם יהיה קל להכניעם. ההתקפות על היישובים היהודים הייתה חלק משגרת המלחמה. קושי שלישי – הלחימה בערים המעורבות - הלחימה בערים מעורבות כלומר בערים בהם חיו גם יהודים וגם ערבים התאפיינה במעשי טרור של הערבים ופגיעה ברכוש. ערים מעורבות בולטות היו צפת, טבריה, חיפה, יפו וירושלים.

התמודדות עם הקשיים בתקופה השנייה של מלחמת העצמאות: תוכנית ד'.

מטרות תוכנית ד'

- 1 – השתלטות על השטחים שנועדו להיות בשטח המדינה היהודית.
- 2 – ליצור רצף טריטוריאלי בין שטחי ההתיישבות היהודים על ידי כיבוש כפרים ערביים.
- 3 – השתלטות על שכונות מעורבות ביישובים מעורבים כמו יפו, רמלה, לוד, עכו, חיפה, צפת, טבריה ועוד.
- 4 – השתלטות על דרכי תחבורה כדי להבטיח חופש תנועה ברחבי הארץ.
- 5 – השתלטות על נקודות אסטרטגיות כמו תחנות משטרה ומחנות צבא בריטים.

מבצעים עיקריים בתקופה זו

מבצע נחשון בו נכבש הקסטל ונהרג מפקד הכוח בחזית ירושלים עבד קאדר אל חוסייני.
מבצע הראל שהיה המשך למבצע נחשון ובמהלכו הובלה אספקה לירושלים שהייתה תחת מצור.
כיבוש ערים מעורבות כמו העיר חיפה.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות

שאלה 10- עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים של המאה ה - 20 סעיף א'

הקשיים שאיתם התמודדה המדינה בעקבות העלייה

(1) קשיים בתחום הדיור

קשיים אלה באו לידי ביטוי בעיקר בשלוש השנים הראשונות לעלייה.
היקף העלייה עלה על גודלו של הישוב בארץ: הישוב היהודי בארץ, לפני העלייה, מנה 650 אלף איש.
מספר העולים שהגיע מנה 700 אלף איש. המשימה הראשונה הייתה מציאת מקומות דיור לעולים.

פתרונות:

לכנות מחנות עולים, לכנות מעברות, ליישב את העולים בכתים נטושים וכן להקים עבורם מושבים.
גם מחנות העולים וגם המעברות הפכו מהר מאוד למקומות של עוני ודלות עם רמת תשתיות נמוכה, חום בקיץ
וקור בחורף.

(2) קשיים בתחום החינוך

החינוך במעברות היה אחד הנושאים הכואבים בחיי המעברות. ב-1949 נחקק חוק חינוך חובה, המחייב כל
ילד ללמוד בבית ספר. למרות החוק, ילדים רבים לא למדו בבית ספר כיוון שהוריהם שלחו אותם לעבודה
בגלל מצבם הכלכלי הקשה. בנות רבות נשארו בבית כדי לעזור לאימהותיהן לגדל את אחיהן.
מרבית בתי הספר שהוקמו במעברות סבלו ממחסור באמצעים, ממחסור במבנים נאותים, שולחנות וכסאות,
ספרי לימוד ומורים מוסמכים. תנאי מצוקה קשים ופגעי טבע (גשם, קור ובוץ) היקשו על ההוראה. צוות
המורים הורכב ממורים צעירים חסרי ניסיון ומיומנות, את העבודה החינוכית עשו מורות חיילות, מדריכי נוער
ומתנדבים רבים שראו בפעילותם החינוכית במעברות מלאכת קודש.
הבעיות הבולטות בהן נתקלו המורים היו אי ידיעת השפה העברית והשוני התרבותי בין התלמידים. בכיתה
אחת היו לפעמים תלמידים מכמה ארצות, מה שהפך את ההוראה למשימה בלתי אפשרית.
גם בערי הפיתוח נשאר החינוך ברמה נמוכה יותר מאשר בישובים הוותיקים כתוצאה ממחסור באמצעים
ומחסור במורים מנוסים. כמובן שמצב זה פגע במאמץ לצמצום הפער הכלכלי-חברתי בין העולים לבין
התושבים הוותיקים.

(3) קשיים בתחום הבריאות

אחת הבעיות הקשות של העלייה הייתה הטיפול בחולים ונכים רבים, שהיו זקוקים לטיפול רפואי דחוף וממושך. המוסדות הקולטים עמדו חסרי אונים מול שפע הבעיות הרפואיות, משרד הבריאות של המדינה הצעירה היה צריך להתמודד עם בעיות רפואיות רבות: יהודי אירופה הביאו עמם את צלקות השואה, ואילו יהודי המזרח הביאו עמם מחלות שעד כה לא היו נפוצות בארץ.

(4) קשיים בתחום התעסוקה

אחוז המובטלים בקרב העולים היה גדול. בנוסף, מרבית העולים החדשים היו חסרי השכלה מקצועית ולא התאימו לדרישות העבודה. היה צורך להעבירם תקופת הכשרה. גם רמת ההשכלה של העולים בשנים 1948-1951 הייתה נמוכה, דבר שהיקשה על קבלתם לעבודה. עולים רבים הועסקו בעבודות דחק - עבודות יזומות של הממשלה - בהם נטעו עצים, סללו כבישים וסיקלו אבנים.

סעיף ב'

מהומות ואדי סאליב

ב- 1958, חיו בארץ ישראל כ-160 אלף יוצאי מרוקו ומצבם היה קשה. רבים מהם התפרנסו בדוחק מעבודות בלתי מקצועיות וזמניות והם התגוררו בעיירות מרוחקות וכן בשכונות עוני צפופות, דוגמת ואדי סאליב הנמצאת בחיפה.

ביולי 1959, בוואדי סאליב, שכונה ערבית לשעבר, בתחתית העיר חיפה, שמרבית מתושביה עולים מארצות האיסלאם, בעיקר ממרוקו, פרץ סכסוך בבית קפה. בעל בית הקפה, שלא הצליח להשתלט בעצמו על הסכסוך, קרא למשטרה. השוטרים השתמשו בכוח ואחד השוטרים ירה באדם, שלטענת השוטרים היה שיכור וגילה התנגדות. הפצוע נלקח לבית החולים עם פצעים קלים, אך באותו לילה נפוצה שמועה, כי הפצוע נפטר. שמועת כזב זו גרמה ליציאת רבים להפגנה נגד המשטרה. ההפגנה הפכה למהומה: מכוניות הועלו באש, חנויות נפרצו ונבזזו, שוטרים ואזרחים נפצעו ועשרות נעדרו. כעבור יום התפשטו המהומות לכל רחבי הארץ והפגנות סוערות נערכו במקומות רבים. כמה ימים לאחר פרוץ המהומות, מינתה הממשלה ועדת חקירה ציבורית בראשות משה עצינוני (שופט בית המשפט המחוזי). בפני הוועדה התייצב דוד בן הרוש, מנהיג המהומות בואדי סאליב. בן הרוש היה בן עדת מרוקו וסיפורו האישי שיקף את מצבם העגום של עולי מרוקו. בן הרוש סיפר שלאחר שהשתחרר מהצבא התקשה למצוא מקום עבודה ומקום מגורים הולם, וכי חש שדוחים אותו על רקע עדתי.

על פי קטעי המקור ניתן לראות הבדלים:

בקטע המקור הראשון המפגינים מוצגים באור שלילי והאשמה מוטלת עליהם. הסיבה: הפרסום הוא בעיתון דבר שהוא העיתון שמזוהה עם מפלגת השלטון.

בקטע המקור השני המפגינים מוצגים באור חיובי ואף נטען שנעשה להם עוול והם מוזכרים באותה נשימה עם גיבורי מהפכות מארה"ב. הסיבה: עיתון העולם הזה היה עיתון שהתנגד לשלטון.

שאלה 11 - תהליך הדה קולוניזציה וגורל היהודים בארצות האסלאם

סעיף א'

תהליך הדה קולוניזציה:

קולוניזציה הוא מצב בו מדינה חזקה שולטת על שטחים שבהם חיים עמים אחרים ומנצלת אותם. דה קולוניזציה הוא מצב בו אותו מדינה גדולה וחזקה עוזבת את השטחים עליה היא שלטה ובאותו מקום מוקמת מדינה.

הגורמים לתהליך הדה – קולוניזציה

1 – התפתחות רעיון הלאומיות (גורם אידיאולוגי (רעיוני)) – הלאומיות הייתה תופעה מרכזית באירופה במאות ה – 19 – 20. משכילים, שגדלו בארצות הכבושות, רכשו השכלה מערבית באוניברסיטאות בבריטניה ובצרפת וכך התוודעו לרעיון הלאומיות.

בנוסף, התנאים הקשים תחת השלטון הקולוניאלי (הבריטי, הצרפתי והאיטלקי) הביאו לכך שהעמים החלו לשאוף לחירות ולהגדרה עצמית.

הגדרה עצמית – זכות שיש לעם להגדיר את הזהות הפוליטית – חברתית שלו.

2 – משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה (גורם כלכלי) – מלחמת העולם השנייה גרמה למדינות רבות הרס רב. מיליוני הרוגים ונזקים של מיליארדי דולרים אילצו את מדינות אירופה להשקיע את המשאבים שלהם לאחר המלחמה בשיקום המדינות עצמן ולכן הן לא יכלו לשאת בהוצאות הגבוהות שהיו כרוכות בשליטה במושבות.

גם ארצות הברית, שסייעה לשיקומה הכלכלי של אירופה, דרשה מבריטניה ומצרפת לסיים את השלטון הקולוניאלי.

3 – שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת "המלחמה הקרה" (גורם פוליטי) – לאחר מלחמת העולם השנייה השתנו יחסי הכוחות בעולם. המעצמות הגדולות של אירופה, בריטניה וצרפת, איבדו מכוון ואילו ארה"ב ובריה"מ התחזקו והפכו למעצמות על. כל אחת מהן רצתה שכמה יותר מדינות תקבלנה עצמאות על מנת להגדיל את אזורי ההשפעה שלהן בעולם.

כמו כן, לכל אחת מהן היו סיבות אידיאולוגיות להפסקת השליטה. בריה"מ ראתה בקולוניאליזם ניצול כלכלי של עמי אפריקה. ארה"ב ראתה בקולוניאליזם סוג של משטר לא דמוקרטי הנוגד את הערכים הדמוקרטיים של ארצות הברית.

תהליך הדה-קולוניזציה השפיע על היהודים לרעה מכיוון שהם זוהו עם השלטון הקולוניאלי וכשזה עזב היהודים נותרו בבעיה כי האוכלוסייה לא ראתה אותם באור חיובי. בנוסף, תהליך הדה-קולוניזציה חיזק את רעיון הלאומיות והיהודים נתפסו כסוג של נטע זר באותן מדינות בהם הם חיו.

סעיף ב'

שני גורמים (מלמד תהליך הדה-קולוניזציה) שהשפיעו על היהודים בארצות האסלאם:

1 – השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות

אירועים אלו השפיעו מאוד על מצב היהודים בארצות האסלאם. היהודים בארצות האסלאם קיבלו בהתרגשות את הקמת מדינת ישראל. רבים ראו בכך נס, וסימן לגאולה הקרובה לבוא אבל רק מעטים מגילויי השמחה היו גילויים פומביים. בעקבות מלחמת העצמאות – היהודים חששו לחייהם. הם נתפסו כ – "זרוע" של הישות הציונית וכאויב.

2 – ציונות וזיקה (קשר) דתית והיסטורית לארץ ישראל

הפעילות הציונית, בארצות האסלאם, התגברה במהלך מלחמת העולם השנייה ולאחריה. בעקבות השואה – הפעילות הציונית, בארצות האסלאם, הדגישה את העלייה לארץ ישראל. לכך יש להוסיף את הזיקה הדתית וההיסטורית לארץ ישראל שאפיינה את היהודים בארצות האסלאם ואת ההתלהבות שאחזה ביהודים עם הקמת מדינת ישראל.

כיצד הגורמים שהשפיעו על גורל היהודים באו לידי ביטוי במצרים:

השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות

בעקבות ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, במאי 1948, מצבם של היהודים במצרים הורע והם הפכו בהדרגה לבני ערובה של השלטון המצרי. מאות יהודים נעצרו באשמת פעילות ציונית, אחרים נכלאו במחנות והוחזקו שם בתנאים קשים. הם הואשמו בתמיכה בציונות, נאסר עליהם לצאת מהמדינה ורוכשם הוחרם. יהודי מצרים החלו לסבול מאלימות שהגיעה לשיא ביולי 1948 כאשר אירע פיצוץ ברובע היהודי בקהיר. 200 יהודים נהרגו ו- 120 יהודים נפצעו. האלימות נועדה להפגין את יחסם העוין של האוכלוסייה המקומית והשלטונות המצריים כלפי היהודים ולגרום להם לאבדות. לתבוסת הצבא המצרי במערכה נגד ישראל ב- 1948 הייתה ללא ספק השפעה על החרפת היחס העוין כלפי יהודי מצרים אבל לאחר חתימת הסכם שביתת הנשק עם ישראל ב- 1949, חלה רגיעה במצבם של יהודי מצרים. היהודים הורשו לצאת מהמדינה וכ- 25,000 מהם ניצלו את ההזדמנות ועלו לישראל.

שאלה 13- מלחמת יום הכיפורים

סעיף א'

הגורמים (הסיבות) שהביאו לפרוץ המלחמה

1 – החזרת השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים – במלחמת ששת הימים (1967) כבשה ישראל שטחים נרחבים מידי מדינות ערב: את רמת הגולן מידי סוריה, את שטחי יהודה ושומרון (כולל מזרח ירושלים) מידי ממלכת ירדן ואת חצי האי סיני מידי מצרים. מדינות ערב, ובעיקר מצרים וסוריה, רצו לקבל חזרה את השטחים שישראל כבשה ולכן הן יצאו למלחמה.

2 - נקמה על התבוסה במלחמת ששת הימים – מלחמת ששת הימים (1967) הותירה את מצרים וסוריה המומות לנוכח תוצאותיה. תוצאות המלחמה היו משפילות ביותר עבור מדינות ערב. אנואר סאדאת, נשיא מצרים, הוביל למלחמה בישראל מתוך רצון להשיב למדינות ערב את כבודן הלאומי.

3 – כישלון (קיפאון) בתהליך מדיני – בשנים שלפני מלחמת יום הכיפורים יזם אנואר סאדאת, נשיא מצרים, מ"מ עם ישראל שיביא לנסיגת ישראל מתעלת סואץ ומחצי האי סיני ובתמורה ייחתם הסכם שלום בין מצרים לישראל.

סאדאת, כנשיא צעיר וחדש (הוא עלה לשלטון בשנת 1970), ביקש לבסס את שלטונו במצרים ובעולם הערבי, באמצעות הישג מישראל. ישראל, בהנהגתם של ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין, לא האמינה לכוונותיו של סאדאת. היא גם בחרה להתעלם מההחדשנות והתעוזה במדיניותו וראתה בו מנהיג אפור וחלש מול קודמו בתפקיד נשיא מצרים, גאמל עבד אל נאצר (1918 – 1970). ישראל סירבה לסגת מהשטחים שכבשה במלחמת ששת הימים וראתה בהם מרכיב חיוני לביטחונה. משפט ידוע שנאמר באותה תקופה בידי משה דיין: "מוטב שארם א – שייה בלי שלום, מאשר שלום בלי שארם א – שייה".

מדוע מדינת ישראל הופתעה מהמלחמה?

1 - תחושת אופוריה וביטחון עצמי מופרז – מלחמת ששת הימים הסתיימה בניצחון ישראלי מוחץ והביאה לכך שישראל ראתה את עצמה מעצמה אזורית במזרח התיכון. התחושה הייתה של אופוריה והאמונה הייתה ש: "מעולם לא היה מצבנו טוב יותר".

בישראל התגבשה תפיסה (**קונספציה**) כי צבאות ערב אינם מוכנים למלחמה נוספת עם ישראל. לבסוף התברר כי קונספציה זו הייתה מוטעית וגרמה להפתעה בה נתקלה ישראל עם פרוץ המלחמה. את הקונספציה גיבשו קצינים בכירים בצה"ל ובראשם אנשי אגף המודיעין שטענו ש: "ישנה סבירות נמוכה למלחמה".

2 – הסתמכות על בר לב – קו בר לב, הנקרא גם קו המעוזים, הוא קו ביצורים לאורך 160 ק"מ הסמוך לתעלת סואץ ולאורכו נבנו בסיסים קטנים הנקראים מעוזים כשמטרתם להגן על ישראל מפלישה מצרית. הגישה של הצבא ושל ראשי הממשלה הייתה שקו זה לא חדיר והוא יגן על ישראל בשעת מלחמה ולכן צה"ל לא חיזק בצורה משמעותית את האזור אלא הסתמך על קו זה. בסופו של דבר, בתחילת מלחמת יום הכיפורים, הצליחו כוחות מצרים לעבור את הקו בר לב ולהתקדם לתוך שטח ישראל.

סעיף ב'

תוצאות המלחמה בטווח הקצר

- 1 – ניצחון צבאי – על אף ההפתעה ותנאי הפתיחה הקשים, הצליח צה"ל לשנות את מהלך המלחמה, לעבור להתקפה וליצור מהפך במגמת המלחמה. לקראת סוף המלחמה הסתמן ניצחון צבאי ברור של ישראל בכל החזיתות, כאשר צה"ל נערך במרחק של 40 ק"מ מדמשק ו- 101 ק"מ מקהיר.
- 2 – אבדות רבות – מחיר המלחמה בישראל היה כבד ביותר: 2,656 הרוגים, 7,251 פצועים, 301 שבויים, עשרות נעדרים וכן אבדות כבדות במטוסים וטנקים.
- 3 – הרס ציוד צבאי – המלחמה גרמה להרס רב של ציוד צבאי: טנקים, מטוסים, נשקים ועוד.

תוצאות המלחמה בטווח הארוך

השפעת המלחמה על ישראל מבחינה פוליטית

- 1 – התפטרות הממשלה – רה"מ גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין התפטרו כמה חודשים לאחר תום המלחמה וזאת מפני שהם חשו אשמים במחדלי המלחמה. במקומה של הממשלה המתפטרת מונתה ממשלה בראשותו של יצחק רבין, שהיה בשעת המלחמה בארה"ב ולכן הוא נחשב כ- "נקי" מבחינת המחדל.
- 2 – מהפך פוליטי – ארבע שנים לאחר מלחמת יום הכיפורים היו בחירות בישראל ולראשונה מאז קום המדינה התרחש מהפך פוליטי. ממשלת השמאל בראשותו של שמעון פרס הפסידה בבחירות וממשלת ימין בראשותו של מנחם בגין עלתה לשלטון.

השפעת המלחמה על ישראל מבחינה חברתית

- 1 – האמון בממשלה התערער – עד מלחמת יום הכיפורים הייתה תחושה בציבור שהממשלה עושה כל שביכולתה עבור המדינה. לאחר המלחמה חלה התערעור באמון באנשי ציבור, בצבא ובדרג הפוליטי. כמו-כן, בתחומים שונים כמו הטלוויזיה החלו להופיע תוכניות שהעבירו ביקורת בולטת על פעילות הממשלה. לדוגמא: תוכנית הסאטירה "ניקוי ראש".
- 2 – צמיחת תנועות מחאה והגברת הקיטוב בעם – בעקבות מלחמת יום הכיפורים החלו להופיע תנועות מחאה שדגלו בקו בולט: מצד הימין הפוליטי הופיעה "גוש אמונים" שדגלה בארץ ישראל השלמה ולעומתה הופיעה "שלום עכשיו" שהייתה תנועה א – פוליטית שדגלה בהחזרת שטחים הן לערביי ארץ ישראל והן למדינות ערב.
- 3 – הקמת ועדת חקירה ממלכתית – המחאה הציבורית בישראל שהחלה לאחר המלחמה הובילה להקמת ועדת חקירה ממלכתית – ועדת אגרנט. הועדה חקרה את מחדלי המלחמה ומסקנותיה הופנו כנגד הדרג הצבאי. הועדה מצאה כשל בתיפקודם של הרמטכ"ל (דוד "דדו" אלעזר), אלוף פיקוד דרום (שמואל גורדיש "גונן"), ראש אמ"ן (אלי זעירא) וסגנו אריה שלו. חלק מהם הודחו מצה"ל וחלק מהם התפטרו.

לגבי הדרג הפוליטי, הועדה לא מצאה כשל תפקודי בפעילותו של שר הביטחון, משה דיין, ובתפקודה של ראש הממשלה, גולדה מאיר.

מעורבות אחת ממעצמות העל והשפעתה על המלחמה:

המחיר הכבד של המלחמה בנשק והנזק הכלכלי הכבד, הביאו לתלות גוברת של ישראל בסיוע צבאי, דיפלומטי וכלכלי אמריקני. תלות זו הגבירה את מחויבותה של מדינת ישראל כלפי ארצות הברית והקטינה את עצמאותה של ישראל בזירה הבינלאומית. ניתן להוסיף שבמהלך המלחמה שלחה ארה"ב 'רכבת אווירית' עם סיוע רב לצה"ל דבר שאיפשר המשך לחימה סדירה וניצחון על מצרים וסוריה.